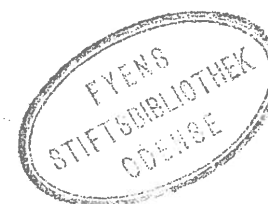

OM
KULTURHISTORIE

AF

TROELS LUND

KJØBENHAVN
DET REITZELSKE FORLAG (GEORGE C. GRØN)

FR. BAGGES BOGTRYKKERI

1894

Høitærede Hr. Professor!

De har i tvende Skrifter af 1888 og 1891*) udtalt Dem imod den moderne Kulturhistorie og vist mig den Ære at betegne mig som den mest udprægede Repræsentant for den nye Art Historieskrivning. De har fremdeles været saa venlig i disse Skrifter, og endnu iaar i et nyt, at holde mig i Kundskab om Dommen i Tydskland om mine Arbeider. Aar 1888 mente De at kunne sammenfatte den saaledes: ist ihm, wenn auch nicht von Fachleuten, warmes Lob gespendet worden. Men iaar troer De endog at burde forstærke denne „varme Ros“ til: als ein neues Evangelium historischer Kunst gepriesen worden. At De, med en hos en Udlænding let forklarlig Feiltagelse, slutter, at lignende Domme i langt stærkere Grad maa lyde i mit Fædreland, gjør intet til Sagen. For mig, der ikke har Leilighed til at følge med den offentlige Menings Udtalelser i Tydskland, er det kjærkomment at have en saa sagkyndig og — som jeg maa ske af Deres egen Dom om mine Skrifter tør slutte —

---

*) D. Schäfer: Das eigentliche Arbeitsgebiet der Geschichte. Iena 1888. — Dito: Geschichte und Kulturgeschichte. Iena 1891.

saa lidt forud indtagen Hjemmelsmand. Jeg bevidner Dem min forbindtlige Tak for Deres Oplysninger.

Naar jeg, skjøndt direkte udpeget som den, hvem De fortrinsvis havde for Øie, dog ikke har svaret og ikke har deltaget i den i Tydskland om Deres Udtalelser førte livlige Forhandling, saa har Grunden været en dobbelt. Dels nærer jeg kun liden Tillid til, hvad der kan vindes ved en blot akademisk Diskussion om et Emne som det foreliggende. Efter min Mening fremmes Sagen selv langt mere ved at anvende al Tid og Kraft paa at arbeide videre istedenfor at fortabe sig i Disput med Anderledestænkende. Thi ethvert Værk staaer og falder dog med, ikke hvad Vedkommende har sagt derom, men hvad deri virkelig er ydet. Dels havde jeg et Indtryk af, at det Spørgsmaal, her debatteredes, for en meget væsentlig Del var et blot indre tydsk. Det forekom mig, — maaske havde jeg Uret heri, men den Modsigelse, De særlig mødte fra sydtyske Modstanderes Side, syntes mig at bekræfte mit Indtryk — at Stridens egentlige Kjærne var Forholdet mellem en stortyds centraliserende Retning og sydtyske separatistiske Tendenser.

Efter at hin Debat er forstummet, har De imidlertid iaar gjenoptaget den i en ny Form, der nøder mig til at svare. Jeg sigter herved ikke til, at De har fornyet Deres egen nedsættende Dom over min „Danmarks og Norges Hist.“ i en langt skarpere Form end tidligere. Disse Udtalelser staae jo paa Deres Regning, ikke paa min; desuden troer jeg selv at være min Bogs skarpeste Kritiker, og ingen kan vist tydeligere end jeg see dens Mangler eller mere af Hjertet ønske, at den maatte have været langt, langt bedre. Men jeg sigter til det Sted, hvor disse Udtalelser ere fremkomne, idet De nemlig har paa-

begyndt Udgivelsen af en Danmarks Historie fra 1523 indtil vore Dage*). Hermed har den tidligere blot akademiske Discussion skiftet Form. Deres Meninger, der, da De Aar 1888 første Gang udtalte dem i Deres Tiltrædelsestale ved Universitetet i Tübingen, kun fremsattes som lærde Theses, ere nu blevne til Maalesnorene for, hvorledes mit Fædrelands Historie skal fremstilles for en Læsekreds, til hvilken danske Stemmer ikke naae hen. Den Danmarks fornedrede Tilstand, hvoraf De i Tübingen lod mit kulturhistoriske Arbeide være et enkelt karakteristisk Udslag, er ikke længere et blot akademisk Mundsveir, men det Synspunkt, hvorunder De agter at gjøre vor nyeste Historie bekjendt saa vidt, De formaaer. Under disse Omstændigheder anseer jeg det for min Pligt ikke længere at tie, men efter Evne søge at paa-vise de Feilsyn, hvoraf Deres Opfattelse efter min Mening lider.

Da danske Læsere ikke kunne forudsættes at være bekjendte med Deres Tankegang, skal jeg først kortelig gjengive Hovedpunkterne efter Deres Skrift af 1888 og, for at undgaae Misforstaaelse, stadig saavidt muligt anføre Deres egne Ord.

„Staten, det politiske Samfund, har gennem Aartusinder været historisk Granskens og Tænkings ypperste og herskende Gjenstand; Staten vil fremdeles maatte kræve en afgjørende Betydning. Ogsaa fremtidigt vil det være Historikerens Opgave at gjøre Staten forstaaelig, dens Udspring, dens Væxt, dens Væsens Betingelser og dens Opgaver.“ Men „i vor Tid er Udtrykket „Kulturhistorie“ blevet overordentlig populært.“ „Man troer hyppigt, at

*) D. Schäfer: Geschichte von Dänemark IV Band. (Gotha 1893).
Fortsættelse af Dahlmann: Gesch. Dän. I--III.

der med den er indtraadt en ny Æra i Historieskrivningen, at denne har forladt de gamle Haupt- und Staatsaktionen og vendt sig til det daglige Livs Scene. Man mener at have ledet Interessen fra det Høje og Høieste i denne Verden bort til det egentlige Folks brede Masse, og heri at have handlet ret. I vor saa stærkt demokratisk bevægede Tid, som kun under Indtrykket af vor Rigskanslers Kæmpeskikkelse af og til husker paa, at ved Siden af Masserne har Individet dog endnu ogsaa noget at betyde, forekommer det som en utvivlsom Mangel paa Begreb, naar man ikke paa ethvert Punkt af Historien vil søge Udviklingens Tyngdepunkt i Mængden, dens Anskuelser og Fornemmelser. Ja mere end det. „En stærk realistisk Strømning gjør sig gjældende. Det er ikke Folkenes politiske og religiøse Overbevisninger og Lidenskaber, der staae i Forgrunden for den kulturhistoriske Interesse, men deres dagligdags Vaner og Brug, ikke hine aandelige og sædelige Rørelser, der som en guddommelig Arvelod leve i Mennesket, men Tilfredsstillelses Formerne for alle de lavere Fornødenheder, der have hjemme i det menneskelige Væsens dyriske Del“.

„Tydeligst træde disse Tendenser frem hos de smaa Folk, for hvem der i vor Tid, hvor Stormagterne ere politiske Eneherskere, enten ikke ere stillede omfattende nationale Opgaver, der kunne anspænde alle Kræfter, eller som frivilligt have opgivet eller maattet opgive saadanne“. Disse Nationers historiske Bestræbelser kaste sig over at udforske Hverdagslivet indtil dets smaaligste Enkeltheder. I det skandinaviske Norden udkommer et omfattende anlagt Værk, der behandler Danmark-Norges Historie i Slutningen af det 16de Aarh. Hidtil har det kun omhandlet begge Landes indre Historie, hvorpaa

siden den ydre skal blive opført, men det omfatter dog allerede en Række af Bind. Ikke mindre end et helt Bind er viet alene til Bøndernes og Borgernes Boliger, og Forfatteren fortæller i selvbehagelig Bredde eller gjør sig i det mindste Umage for at fortælle (thi i mange Tilfælde vides intet herom) hvorledes Bord og Stol, Skab og Seng, Krukke og Potte have gestaltet sig. Og dette Arbejde af tvivlsom, i hvert Fald meget begrænset Værd, har i vide Kredse vundet udelt Bifald og er gjentagne Gange blevet prist som den eneste sande Art af Historieskrivning. Ogsaa i Tydskland, hvor Bogen blev bekjendt i en Oversættelse i forkortet Form, er der blevet ydet den varm Ros, om end ikke af Fagmænd. Thi i hvor vel denne Retning ikke hos os har vundet hverken i Literaturen eller i offentlige og private Samlinger og Afbildninger den Styrke, som den, begunstiget ved en behagelig, af Statens Krav endnu ikke altfor stærkt medtaget Velstand, har opnaaet hos vore nederlandske og skandinaviske Naboer, saa er den dog traadt tilstrækkelig tydeligt frem“.

„Det forekommer mig ingen Tvivl underkastet, at en Modsætning, som man har forsøgt at finde imellem Historie og Kulturhistorie, i Virkeligheden ikke er tilstede, og at det beroer paa feilagtige og uklare Forudsætninger eller ligefrem paa Ubekjendtskab med vort Arbejde, naar man troer under Løsenet „Kulturhistorie“ at kunne stille nye Fordringer af Betydning til Historien“. Ved Siden af den egentlige Historie have Kirkehistorie, Rets-, Sprog-, Literatur- og Kunsthistorie tildels allerede for Aarhundreder siden gjort Krav paa en fuldkommen selvstændig Stilling, hvad ogsaa har fundet sit utvetydige Udtryk i vore Universiteters Læreplan“. „I vort Aarhundrede følger fast hver Videnskab, om den

saa staaer Historien i og for sig nok saa fjærn, Trang til at blive sig sin Fortid bevidst og anskueliggjøre sig sin Erkjendelses Vorden. Af alle disse Bestræbelser og Arbeider fremgaae uvurderlige Støtter og Hjælpemidler for den egentlige Historie“. „Men den egentlige Historiker, der leilighedsvis dyrker disse Omraader, skal blive sig bevidst, at han vandrer paa Sideveie og er overhovedet ikke den Mand, af hvem her kan ventes ydet noget Større. Ham sømmer det sig at beholde Stat og Folk for Øie. Han skal vel ikke oversee nogen Side af den menneskelige Kultur“. „Men han skal blive sig bevidst, at det for ham kommer an paa at holde Blikket rettet paa Forholdet til den statslige Orden, iagttage og belyse den tusindfoldige Vexelvirkning mellem denne og næsten alle andre Ytringer af det menneskelige Aandsliv“. „Tid til anden kunne historiske Spørgsmaal staae paa Dagsordenen, der nødvendigt kræve en stærk Opdyrkning af denne eller hin Hjælpedisciplin“. „Men at en slig Nødvendighed for Tiden skulde være for Haanden . . . . for Kjendskab til det daglige Liv, maa afgjort benægtes. Liebhabere kunne jo ogsaa følge denne Tilbøielighed. De ville vel ogsaa kunne bringe enkelte Træk for Dagen, som ikke kunne frakjendes mere almindelig og høiere Betydning. Men i det Store have vi her med en Tidsretning at gjøre, hvis Indtrængen i Historien efter min Mening bør bekjæmpes fremfor at befordres, vi have at gjøre med Tidens forfladende Retning, Lysten til heller at paavirkes gennem Sanser end gennem Hoved og Hjerte, heller at nyde med Øie og Øre end bruge sin Hjerne“.

Nei, „denne Sandhed kan vel gaae i Glemme men aldrig stemples som Vildfarelse: Historiens egentlige Omraade er den politiske Historie“. „Udartninger kunne

ikke omstøde denne Regel, at Historikeren skal klarlægge politisk Magts Vorden, Væxt og Betingelser“. „Statens Væsen er Magt, Politik den Kunst at bevare den. Naar Macaulay erklærer Politik for den Videnskab, hvis Gjenstand er Menneskeslægtens Lykke, saa er dette jo meget nydeligt sagt, men ikke altfor logisk tænkt. Thi dette Maal kan kun indirekte blive tilstræbt. Hvo der vil forstaae en Stats Udvikling, har at udforske dens Magts Vorden, Væxt og Bestaaen. Statens Magtmidler ere fremfor alt af politisk og militær Natur. Deraf disse Spørgsmaals Overvægt i det historiske Arbeide“.

„Fremfor alt skal den historiske Granskning have bestandigt sikrere at fastslaae, at det er de sædelige Kræfter, der ere de afgjørende“. „Det er de sædelige Kræfter, der herske i Historien. Kun ud fra det mest haabløse Forfalds Tider, hvor det fuldstændigt skorter paa udviklingskraftige Spirer til Nydannelse, lade Beviser sig hente for hin Opfattelse af Historien, som man har iklædt de frivole Udtryk: „Det er det snueste Dyr, der seirer“. I de ethiske Anskuelsers Fremgang ligger derfor Kjærnen til den historiske Fremgang overhovedet. Men ingensteds træder den almindelige Folkemorals Maal saa tydeligt frem som i den Grad, hvormed Alle formaae at give sig hen til Helheden, til det statslige, politiske Baand, der omslutter alle.“

„I vort, det nationale Statsdannelsens Aarhundrede, er det blevet til en Troessætning — men sikkert en falsk — at enhver Nation ogsaa har Ret til at udgjøre en national Stat.“

„For mere end 100 Aar siden har den for sit historisk-politiske Skarpblik med Rette høit berømte Justus Möser bemærket, at vor historiske Stil har forbedret sig i samme Forhold, som det preussiske Navn

har udmærket sig og gjort os vor egen Historie vigtigere og mere dyrebar. For hans Paastand ligger den utvivlsomme Sandhed til Grund, at et sundt og kraftigt Statsvæsen er den uundværlige Forudsætning for en leve- og ydedygtig Historieskrivning“. „Hvad historisk Videnskab angaaer, ere vi nu stillede i Spidsen for Europa.

Vore Udgaver af Kildeskrifter ere blevne Mønstre for Fremmede. Historisk Kritik og Methode syntes man stundom kun at kunne lære i Tydskland. Hvad historisk Kunst angaaer, kappes vore Historieskrivere nu med de Første i Europa“. „I ingen anden Nation lever en saa dyb og almindelig Interesse for udenlandsk og almindelig Historie som i vor.“ „Hvad angaaer Syssel med udenlandsk Historie kan ingen Nation blot tænke paa en Sammenligning med os. Den Fylde af dybt indgribende, strængt videnskabelige Arbejder af enten monografisk eller mere omfattende Karakter, som Tydskland har at opvise med Hensyn til fremmed Historie, staaer simpelthen uden Sammenligning“. „En Advarsel mod Chauvinisme finder sikkert mindre Anvendelse paa os end paa noget andet Folk“.

— Disse ere de Hovedtræk ved Deres Theori, der falde en Udlænding mest i Øinene. At den er ledsaget af en fyldigere Oversigt over Udviklingsgangen indenfor den tyske historiske Literatur giver Fremstillingen anden Art af Værd, men fører ikke noget Nyt til Theorien.

Idet jeg i det Følgende skal søge at imødegaae Deres Opfattelse, vil jeg samle, hvad jeg har at bemærke, under de to Synspunkter: 1) politisk Historie og Kulturhistorie og 2) nordisk Kulturhistorie.

I.

De erindrer uden Tvivl en Fortælling fra „Tusind og een Nat“ om den bortkomne Kamel. Kameldriveren træffer tre Veifarende, der nægte at have seet den og dog nøiagtigt kunne beskrive den efter dens Spor, — den er blind paa venstre Øie, den halter paa høire Bagben, den er belæstet paa den ene Side med Bly, paa den anden med Sukker. Beskyldte for Tyveri føres de for Kadien, som frifinder dem.

Ved Gjennemlæsningen af Deres Theori om Historieskrivning forekom det mig, at der maatte kunne hænde noget Lignende med den.

Hvis De spurgte Veifarende, om de ikke havde seet Deres Theori, vilde disse kunne svare Dem: Den har som Forudsætning Preussens Seire i 1864, 66 og 70 og Oprettelsen af det tyske Keiserdømme. — Landets Enhed er vel fastslaaet, men det falder endnu i to Halvdele, en sydlig mere uafhængig, og Preussen mod Nord, der ved Magt og gode Løfter vil tvinge hin til at gaae op i sig. Theorien er belæstet halvt med Bly og halvt med Sukker. — Fyrst Bismarck er endnu Rigskansler. — Theorien opfordrer først og fremmest til at opfylde den almindelige Værnepligt mod Preussen; i sin Iver herfor forbyder den al anden Adspredelse, og seer slet ikke til Kulturhistoriens Blomster paa den anden Side Veien. Den er blind paa det venstre Øje. — I dens sædelige Fodskifte er der noget mangelfuldt. Den halter paa det høire ethiske Bagben. — Den stammer fra en tysk Historiker, der selv har aflagt Prøver paa historisk Videnskab og Kunst, vistnok udgivet Kildeskrifter og nu er i Færd med at skrive et fremmed Lands Historie, uden tysk Chauvinisme. — Men spørger De derpaa:

„Hvor er da min Theori?“ saa svares der: Theorien! Vi have slet ikke seet den.

Thi en Theori kan være i den Grad mærket af sin Tid og sine Omgivelser, at den selv ligesom bliver borte, idet den mister det for en almeen Theori væsentlige. Berøvet sin Stigeevne og sit Overblik, synker den da ned til blot vingeløs at tjene som Etikette paa en enkelt historisk Situation. Det er min første Anke, at De saa lidet har undgaaet dette Skjær. Helt undgaaer naturligvis Ingen det, thi alt Menneskeligt bærer Præg af Begrænsning. Men hos Dem sporer jeg ikke noget ret energisk Forsøg paa at hæve Dem til et mere almeent Synspunkt, paa at være andet end en Preusser*) af 1888.

Dette i Almindelighed. Hvad det Eiendommelige i Deres Standpunkt angaaer, saa lader det sig udtrykke ved, at De hævder „Staten, den politiske Magts Vorden og Væxt“, altsaa den erobrende Stat som Historieskrivningens Hovedemne, og som en Følge heraf kun tillægger Kulturhistorien Værd som en blot Hjælpevidenskab hertil. Jeg skal søge at paavise, hvorfor jeg anseer begge Sætninger for lige uholdbare, idet jeg først ganske kort gjør Rede for, hvad Historieskrivning er.

Historieskrivning er mere end nogen anden Kunst Erindringens Datter. Den er Menneskeandens Indsigelse mod Endelighed og Død, dens dristige Forsøg paa at redde det Bedste fra Forglemmelse. Under denne Stræben har oprindeligt hver enkelt Stamme befolket sin Fortid

*) Jeg taler selvfølgelig kun om de i Deres Theori udtrykte Anskuelser. At De selv er født i Bremen og kun for en Tid, som Professor ved Universitetet i Breslau, har været ansat i preussisk Statstjeneste, er mig ikke ubekjendt, men Sagen her uvedkommende.

med Helteskikkelser, en Sagnverden, ud af hvilken den egentlige Historie i moderne Forstand først lidt efter lidt har viklet sig fri. Men skjøndt vi nu ere naaede til at stille det Krav til Historieskrivningen, at den skal give et fuldstændigt og et sandfærdigt Billede af, hvad der er foregaaet, saa hefter dog endnu det gamle Fødselsmærke ved den. Det er en forklaret Verden, hvori den lader Fortiden opstaae. Thi Meningen er jo ikke at skaffe os ogsaa Fortidens Virkeligheds-Masse paa Halsen, som om vi ikke havde nok i vor egen Tids. Var det saa, vilde vi simpelthen kvæles under den uhyre Bunke Enkeltheder, der væltedes ud over os. Vi samle dem til et Billede, danne en ideal Verden, hvor vi, efter bedste Evne Sandheden troe, lade det Forbigangne gjentage sig, men paa en ny Maade, med forkortede Linier mellem Aarsag og Virkning, med det efter vor Mening Væsentlige i saa klart et Lys, som det maaske aldrig viste sig for Samtiden. Dette er Historieskrivningens Kunst. Enhver Historieskriver maa anvende den, naar han da ikke vil indskrænke sig til blot Opregning af Aarstal, Navne og Aktstykker, og selv saa anvender han den i dens groveste Form om end maaske sig selv og andre ubevidst. Det Overleverede, de spredte Enkeltheder ere Farverne, hvormed Historieskriveren maler. Selv den største Bunke Farver er endnu ikke et Maleri. De maa blandes og anbringes med Kunst. Den ligelige Enhed mellem det Overleverede og dets kunstneriske Anvendelse udgjør Billedets Værd som Portræt. Men idet Historikeren saaledes gengiver Fortiden, giver han tillige ubevidst et Billede af sig selv.

Det er i dette Vexelspil mellem Historikerens Billede af Fortiden og af sig selv, at det Ethiske i Historieskrivningen ligger. Dette Ethiske behøver ikke udvortes at

komme til Orde i Form af direkte Roes eller Daddel over Personer og Begivenheder, end mindre i et aabent udtalt: Gak hen og gør ligesaa! Det kan ytre sig i den Maade, hvorpaa Forfatteren lader Aarsag og Virkning mødes, i hans Valg af Emne, hans Maade at manøvrere med Stoffet, i en egen Behandlingskraft, i en flygtig Duft, eller en stille Glæde, et Mod til at leve, en Trang til at virke, der usynligt strømmer fra Bogen til Læseren. Thi nu som fordem i den graa Oldtid: det er *det Bedste*, som Menneskeheden vil redde fra Forglemmelsen. Og i Bestemmelsen af, hvad der er dette Bedste, tegner hver Tidsalder, hver Historie skriver sig selv.

Jeg har hørt mange Udtryk for, hvad dette Bedste er, ligefra vore hedenske Forfædres Paastand: Tapperhed, til den nyeste Tids Betegnelser for Historiens høieste Maal som Individets Lutring, eller Folkeslagenes Udvikling eller Menneskehoodens Fremadskriden. Jeg forstaaer Tanken, hvad enten den alment udvides til, at Historiekrivningen skal paavise Tilstedeværelsen af en moralsk Verdensorden, eller dens Opgave gammeltestamentligt jødisk indsnævres til blot at paavise Jehovas Førelse af sit udvalgte Folk. Men det nyeste preussiske Udtryk af 1888, at „Historikeren skal klarlægge politisk Magts Vorden, Væxt og Betingelser“ forbauser mig. Tilgiv mig, at jeg aabent siger hvorved: ved sin Brutalitet. Og dette Indtryk øges kun, naar det yderligere hedder: „Statens Væsen er Magt, Politik den Kunst at opnaae den.“ „Det er de sædelige Kræfter, der herske i Historien.“

Thi det er mig en haard Tale, naar den, der agter at skrive mit Fædrelands Historie for Udlændinge, konsekvent maa paastaae, at f. Ex. Danmarks Tab af Norge

1814 og af Sønderjylland, Holsten og Lauenborg 1864 ikke var et Udslag af, at Landet begge Gange overvældedes af Stormagter, men simpelthen Udtryk for dets egen Tilbagegang i sædelig Kraft. Og ligesaa meget er det i Strid med mine Følelser, naar en Historiker, „der klarlægger Preussens Væxt“ i den nyere Tid, ved saadant Bevis vil godtgjøre „de sædelige Kræfters Herredømme i Historien.“ Thi jeg har mit eget Begreb om den Moral, i Kraft af hvilken stærkere Naboer tre Gange sønderlemmede det blødende Polen. Rent bortset fra 1864 formaaer jeg ikke at blive sædeligt begejstret over, at Preussen 1866 tilintetgjorde Hannover, Hessen-Kassel og Nassau. Og ingen moralsk Stræng i mit Hjerte dirrer af Sympathi ved, at det siden har erobret Elsass-Lothringen fra Frankrig.

Det forekommer mig, at De selv, Hr. Professor! stundom føler Trang til ligesom at indaande en renere Luft. Saaledes forklarer jeg i hvert Fald Deres Forsøg paa engang imellem at aabne et Vindue ud til andre Forhold. Af og til begrundes De nemlig Statens og Staternes sædelige Værd ved Henviisning til, hvorledes de lige fra Oldtiden indtil nu have været i Stand til ligesom at slaae Borgernes skønneste Dyder i lys Lue. „Ingensteds træder den almindelige Folkemorals Maal saa tydelig frem som i den Grad, hvormed Alle formaar at give sig hen til Helheden, til det statslige, politiske Baand, der omslutter Alle.“

Jeg beder undskyld, at jeg i Sagens og Deres egen velforstaaede Interesse lukker dette Vindue. Gjennem det kommer man nemlig ud til et helt andet Omraade: Individets, den Enkeltes Forhold til Staten. At Individet i dette Forhold baade har lagt og fremdeles vil lægge for Dagen mange af sine bedste Egenskaber, derom er

der ingen Tvivl. Men denne Moral er Individets, ikke Statens. Hvis Nogen f. Ex. paastaaer, at i Krig, under Pest, i store Folkeulykker udfolder Mennesket sine bedste Egenskaber, saa er det Mennesket, der her viser sig sædeligt, ikke Krigen, Pesten, Ulykkerne. Men De har jo netop taget Afstand fra at bestemme Individets Udvikling som Historieskrivningens høieste Gjenstand og Maal. De har i Modsætning hertil foretrukket Staten, den politiske Magt i dens Vorden og Væxt. Det gjælder da om at holde Standpunktet rent og ublandet. Thi kun naar man ret faaer Øiet op for, hvad Selskab man er kommen i, er der Udsigt til, at man selv frivillig atter vil opgive det.

Og at Staterne i deres indbyrdes Forhold ere meget uklare Repræsentanter for Sædelighed, derom hersker der med Rette ingen Tvivl. Grunden er dobbelt. Dels er den Form for moralsk Gjengældelse, hvorom der her hyppigst er Tale, svær at fatte. Dels er det sædelige Standpunkt, som de indbyrdes indtage, saa grumme lavt.

Den moralske Gjengældelse er svær at fatte. Thi menneskeligt seet tager det sig uforstaaeligt ud, naar Brøde og Straf ikke følges ad, men hvad f. Ex. den franske Stat havde forbrudt under Ludvig den 14de og 15de, først straffes paa den under den sidstes Sønnesøn, Ludvig den 16de. De skyldige Individider vare da borte. Vi kjende saa lidet til Staternes Individualitet, at vi uvilkaarligt kræve menneskelig Individualitet for at forstaae den moralske Gjengældelse. I Napoleon den Stores personlige Skjæbne have vi let ved at finde en Ligevægt mellem Skyld og Skjæbne; men Svaret glipper, naar der spørges, hvorfor Frankrig under ham skulde koste det øvrige Europa helt over til Rusland Strømme af Blod.

Enhver, der troer paa en Forsyns-Styrelse og en

moralsk Verdensorden, tvivler ikke om, at ogsaa alt dette, selv om vi ikke fatte det, dog har sin Rigtighed. Men just derfor vil han ikke falde paa at vælge netop det mest taagede Sted til Udsigtspunkt, thi det maa ansees for haabløst med vor ringe Viden at ville paavise ud fra Staternes indbyrdes Forhold, at „det er de sædelige Kræfter, der herske i Historien“.

Dette staaer i Forbindelse med, at det sædelige Standpunkt, som Staterne indbyrdes indtage, er saa overmaade lavt. Medens de moralske Begreber mellem de menneskelige Individider allerede have undergaaet en ikke ringe Udvikling, og medens dette indenfor hver enkelt Stat har givet sig Udtryk i mere eller mindre fremskredne Love og Institutioner, saa befinde Staterne i deres indbyrdes Forhold sig den Dag i Dag, just i de afgjørende Øjeblikke, paa det oprindelige Standpunkt: Raa Egoisme er Drivfjeder, den Stærkeres Ret højeste Lov. Alt for Aartusinder siden ere Mennesker naaede til at opstille de simple Moralbud: Du skal ikke begjære Din Næstes Eje, Du skal ikke stjæle, Du skal ikke slaae ihjel. Men Stat og Stat imellem har det lige til den nyeste Tid gjældt for ret: Du skal begjære Din Nabos Eie. Kan Du stjæle deraf, desbedre! Hvis ikke, saa myrd ved Leilighed Din Nabo og tag, hvad han eier!

Man lade sig ikke vildlede af de fredelige Mellem-tider, hvor Borgernes og den Regerendes gode Følelser faa Lov til ligesom at skyde op, fylde Statslivets Former og fremkalde Skindet af et godt Samliv mellem Stater. Det er Staten, der sover. Næppe vaagner den og føler Hunger, førend den som et Rovdyr styrter sig over sit Bytte. Alt, hvad der hedder Moralitet, kastes nu overende. Fra oven vælter en Strøm af vilde Instinkter ud over Statens Borgere; om de saa hade Grusomhed og

Mord nok saa meget, forvandles de til en Flok Bødler og Mordere — thi Staten kræver det.

Heri ligger en Undskyldning for hvert enkelt Individ. Men Staten selv, i hvert Fald den Part, der angriber med Urette, savner enhver saadan. Naar det enkelte Individ under slige Omstændigheder gjør, hvad der under almindelige Forhold vilde være det modbydeligt, er det i Kraft af en Dyd, Lydighed. Men den angribende Stat handler i Kraft af det modsatte, Ulydighed. Mellem Stater gjælder nemlig den eiendommelige Regel, at alle Forpligtelser, alle Love hæves med Et, naar der blot udtales Trylleordet „Krig“! I intetstomhelst menneskeligt Forhold kjendes ellers dette Lavmaal af Moral. Mellem Staternes Rovdyr synes det Udtrykket for det rette Liv og varer ved, indtil Trætheden indtræder, og den stærkeste eller snueste for en Tid har seiret.

Det er klart, at denne „Stats-Moral“ udøver den mest fordærlige Indflydelse paa Summen af de langt mere udviklede Individuer, paa hvem den hviler som en Mare. Halvt ubevidst gjennemsives de af den, og der gives ikke det Land i Europa, hvor ikke Begreberne om, hvad der er tilladeligt Mand og Mand imellem, opspædes betydeligt, naar Talen føres over til, hvad der gjælder mellem Stater. Alt efter de forskjellige Folkeslags Natur fjærner man det Pinlige heri, ved enten underhaanden at smaaalee, eller at lade et dog ret talrigt Parlaments-Mindretal holde paa det Modsatte, eller at tage Vorherre med som Allieret. Gjælder Overfaldet en Magt udenfor Europa, er det staaende Skik at lade det foregaae i „Civilisationens“ Navn.

Man dømme om disse Forhold, som man vil. Man see et gryende Lysglimt af en bedre Fremtid i Nationalitetstanken, der byder Staten at nøies med at om-

fatte kun et enkelt Folk; i den almindelige Værnepligt, der lader hele Folket føle Tyngen af Krig og derfor opfordrer det til, gennem sine Repræsentanter at afværge den; i den svage Udsigt til Voldgiftsretter, der som en øverste Domstol skulde afgjøre Staternes Tristhemmer — een Ting staaer fast, Hvo der sætter „Statens, den politiske Magts Vorden og Væxt“ som Historieskrivningens højeste Gjenstand, sætter den ikke noget højt Maal.

Jeg veed ikke, Hr. Professor! hvorvidt ogsaa De tager Landkjending af noget af disse tre Tegn paa en bedre Fremtid. Af Nationalitets-Bevægelsen er det i hvert Fald næppe, efterdi De jo udtaler: „Det er sikkert en falsk Troessætning, at enhver Nation ogsaa har Ret til at udgjøre en national Stat“. De søger derimod bort fra Vanskelighederne ved, som før omtalt, at vende Blikket fra det Umoralske i Staternes indbyrdes Forhold hen til Individets Moral i dets Forhold til sin enkelte Stat. Som ovenfor berørt opgiver De her Deres eget Princip, og gjør for en Tid Individets Udvikling og ikke Udviklingen af den politiske Magt, Statens Væxt, til Historiens Gjenstand.

Men just fordi De kun gjør dette for en Tid, faaer det ingen afgjørende Følger. De vender blot et Øieblik, som en romersk Imperator, der overlistes af naturlig Menneskelighed, Blikket bort fra det modbydelige Blodbad, eller De tvinger Dem selv til at see derpaa, men søger Trøst ved Tanken om disse Soldaters blinde Lydighed, disse Fangers virkelige Heltemod, idet de nedskydes. Men Exekutionen selv lader De fremdeles foregaae. Og den Sædelighedens Lov, som De derpaa forkynder, er kun den fattigste af alle: Ve de Beseirede! Thi hvad anden Lod har De at anvise de Landsdele,

som Staten i sin Væxt har tilegnet sig? Maaske var det forhen lykkelige Egne med en flink Befolkning, glad ved at føle sig Eet med det Folk, hvoraf de udgjorde en Del. Men her spørges jo ikke om den Enkelte eller engang om Folk. „Det er sikkert en falsk Troessætning, at enhver Nation ogsaa har Ret til at udgjøre en national Stat“. Det er Staten, den seirrige Stat, hvorm det drejer sig. Alle de Overvundne have kun at opgive det Bedste, som de eiede. Thi her er intet andet Haab, og at haabe Andet er Brud paa det Sædelige. Historiens Moral har, ligesom den blinde Isak, kun een Velsignelse, der tilfalder den af de to Parter, der formaaer at tilvende sig den, Velsignelsen til den Seirende. For Polen, det danske Sønderjylland, Elsass-Lothringen er Historien ude, de faae trøste sig med, at deres højeste Pligt nu er „at give sig hen til Helheden, til det statslige, politiske Baand“, der nu omslutter dem.

Og dog troer jeg, Hr. Professor! at ogsaa De er villig til stundom at lade Naade gaae for Ret; selv her, hvor det dog gjælder om at være haard, kan vistnok ogsaa De blive blød og stemt for at gjøre en Undtagelse. Hvad om vi sætte Preussen som den Overvundne, Aaret til 1807 og Seirherren som Napoleon! Han stod som Gjenopretteren af Karl den stores ældgamle, romerske Kejserdømme. Preussen var knust og store Dele af dets Landomraade indlemmedes i denne mægtige Stat. Men skjøndt de afstaaede Landsdele nu kun havde at forsage, dvæler saa dog ikke Deres Sympathi, Hr. Professor! hos de Overvundne, hos enhver, der trofast holdt ud, vovede at haabe imod Haab og i det Stille forberedte sig til den Dag, der skulde komme? — Jeg skal ikke misbruge Deres Fortrolighed, hvis De maatte tilstaae det. Det er menneskeligt at ytre Svagbed, naar man er for sig selv.

Det er nok, naar man veed at beherske sig overfor Andre.

Hvis den politiske Historie ikke var Andet end Staternes indbyrdes Kamp om Magt, saa var dens bugtede Blodstribe knap værd at følge gennem Tiderne, ensartet, trøstesløs gjentog den bestandig kun sig selv. Saaledes tager i Afrikas Indre Negerstaternes Historie sig ud, der med Rette siver ned i Glemsel: Statslegemer, der gennem Aartusinder krympe sig i Kamp, skiftevis æde og ædes af hinanden. Hvad er det, der gjør vor politiske Historie til mere end dette? Det er ikke de menneskelige Individder i og for sig, thi hist som her spilles Staternes Kamp med menneskelige Brikker, om de ere hvide eller sorte har kun lidet at sige. Nei, det Afgjørende er, at ved Siden af vor politiske Historie har løbet en anden, en Kulturudviklingens Historie, der har kastet paa hin sit skiftende Skjær.

Thi jevnside med og til Trods for Staternes evige Strid har der gaaet en virkelig Udvikling, de enkelte Individder, Slægtledenes, Folkeaaandernes. Dette er Lysstriben i Menneskets Historie, dens inderste Væsen, der stammende fra Lysets Kilde, selv lys og selvlysende, higer frem uden Rast, trods Modstand og Vold, mod sit Ophav. Denne Kulturens Historie i videste Forstand — Menneskets voxende Kjendskab til og Opdyrkning af sig selv saa vel som af den Jord, hvorpaa det er sat — snoer sig langs med den politiske Historie, ofte vanskelig at holde helt ude fra denne, thi det er jo de samme Individder, der deltage i begge. Det er Kulturstrømmen, der er den selvlysende. Men idet der herfra laanes Ideer og Opfindelser, der tages i Anvendelse i den politiske Kamp; idet stundom Kulturtrangen slaaer Gnister ved Sammenstød med den politiske Flint, kan det

ved en Øienforblændelse tage sig ud, som om Lysskjæret paa det politiske Glar betegnede et indre Lys. Ikke saa i Virkeligheden. Der er Menneskeblod i begge Aarer. Men Kulturstrømmens er Pulaarens ernæringsdygtige, iltfyldte; mørkt og næringsfattigt har det i Blodaaren kun den Forjættelse, at Fornyse er andensteds.

Det har været vor Tids Opgave praktisk og videnskabeligt at bestemme Forholdet mellem Kulturhistorie og politisk Historie. Som det vil sees, kan ingen af dem foreløbigt undværes, naar det gjælder Kundskab om Fortids Liv. At udelukke den politiske gaaer ikke an, da den baade faktisk har beslaglagt saa meget af Fortidens Interesse og saa ofte har virket som Prisme, hvori Kulturindholdet brødes. Hertil kommer det rent praktiske Hensyn, at den politiske Historie afgiver en hensigtsmæssig Opfæstning for Tidsfølge, et Espalier for Kulturudviklingens Vinstok. Men staaer saaledes for Øieblikket Viseren paa ligeligt Hensyn til begge Former for Historie, saa kan der ikke være nogen Tvivl om, i hvilken Retning Udviklingen gaaer. Der maa komme en Tid, hvor dels Kulturbevægelsen bliver for kraftig, dels Massen af det bestandigt sig ophobende politiske Stof bliver for tung og en Afgjørelse maa træffes. Hvilken Art Ballast, der saa vil blive kastet ud for at lette den besværede Hukommelse, er ikke vanskeligt at gætte. Der vil blive udhældt nogle Sandposser med Kongerækker, Krigsbegivenheder og Fredsslutninger, og den ældre politiske Historie vil mere og mere skrumpes ind til det tørre Udtryk: det eller det Aarhundrede.

Under disse Omstændigheder nærer jeg udelte Beundring for det Mod, hvormed De, Hr. Professor! trofast imod „den voxende Stat“, stiller Dem imod Strømmen. Idet De erklærer den politiske Historie for Hoved-

sagen, betegner De Kulturhistorien som en blot Hjælpevidenskab. Gaaet paa Klingen af Deres Landsmænd mod Syd har De senere*) udtrykt Deres Opfattelse bestemt: kun gennem den politiske Historie faaer Kulturhistoriens Indhold Betydning. „Om en Ide eller en Kjendsgjerning naaer til større Betydning for Udvikling af menneskelig Kultur afhænger af, om den i en eller anden Form formaaer at vinde Indflydelse paa Statsliv.“ Tillad ogsaa mig med et Par Exempler at paavise det Uholdbare i denne Paastand.

Lad os til Exempel vælge Grækenlands Historie i Oldtiden. De siger: „Just deri ligger dens evigt uforjængelige Dannelses-Værd, at i dens mest glimrende Epoker straalte Borgerdyd uovertræffeligt.“ Vi forlade ganske vist herved den „voxende Stats“ Omraade og begive os over paa Individets, dog skal jeg for en Stund følge Dem ogsaa der. Jeg er ikke blind for det Forhold, som De fremhæver, men jeg har tillige Øje for det Modsatte: Den høit priste atheniensiske Republik skjæmmes stærkt af dens stadige Trang til Tyranner. Spartas haarde Dyd slaaer for ofte Klik overfor persisk Overdaadighed, der som ved et pludseligt Knæk faaer de altfor strengt Opdragne til at svigte baade sig selv og Fædrelandet, for blot engang at nyde ret til Bunds. Og det Uhyggeligste af det Hele. Næppe have Grækerne enigt udført den Heltedaaed at drive Perserne bort fra Europa, førend deres to Hovedstater, Sparta og Athen, i vild Skinsyge styrte sig over hinanden og holde ikke op, førend de begge ligge matte og blødende for Persernes Fødder.

Men selv om alt dette havde været anderledes,

---

*) Geschichte und Kulturgeschichte 1891. S. 25.

hvad Betydning for Eftertiden fik saa Grækenland, hvad blev der overhovedet tilbage, naar man borttog dets Billedhugger- og Bygningskunst, Homer, Tragikerne, Plato og Aristoteles, hele det græske Aandsliv, den græske Dannelse, heriblandt vel at mærke ogsaa den historiske Fremstillingskunst? Et vissent Blad, en glemt Stordaad i Linie med Sesostri's Bedrifter. Nei, selve den mærkelige Iver, hvormed man endnu den Dag i Dag hænger ved Studiet af Forhold og Begivenheder, der i Oldtiden husedes paa en lille Plet Jord i et Hjørne af Europa, afgiver det bedste Bevis for, at det gamle Grækenlands Betydning for os bestaaer i Kulturværdi, medens man kun paa den allerfineste Vægt kan veie dets politiske Virkning ned til vore Dage.

Lad os gaae videre i Tiden. Kristendommens Komme, de kristelige Ideers Gjennemsyren i de hedenske, Kvindens, Slavens Befrielse og den langsomme, sikre Hæven gennem Tiderne af det moralske Niveau, det er lutter Udtryk for en kulturhistorisk Bevægelse af den mest omfattende Betydning. Hvad Forhold til Staten havde Christus? Kun det ene, at den dræbte ham. Og saaledes gjorde den ved hans Apostle og ved saa mange af hans Tilhængere, som den kunde faae Ram paa, hele tre hundrede Aar igjennem. Ikke desto mindre bredte det nye Livssyn sig, og Staten gav endelig tabt, slog om og gjorde Christendommen til Statsreligion. Først fra dette Øieblik daterer De dens historiske Betydning. De forvexler Vindfløien med Vinden. Kraften laa i Livssynet selv, ikke i den mere eller mindre tvetydige Forbindelse, det nu indgik med Staten. Denne kunde rejse synlige Kirkebygninger, give Bisperne Rang og skaffe Ørelyd for ørkesløs Tvist om tre Personer i Guddommen, men Staten kunde ikke, allermindst den erobrende Stat,

lære Nogen Liv i Kjærlighed. Og da den nye underlige Skabning, Statskirken, selv skød friske Skud, saa var det heller ikke Statsklædebonnet, men hvad den havde arvet af det Kristelige, der gav disse Livskraft. Pavens Styrke laa ikke i, at han var Hersker i Pavestaten eller indsat af en Keiser, men i den Kraft, hvormed han vovede at stille et høiere Riges Fordringer op imod Staterne af denne Verden. Munkenes Betydning laa i den Selvopofrelse, hvormed de, uden Hensyn eller blot Forhold til Staten, led Døden for at forkynde det Nye blandt Hedninger eller stille gav Livet hen, under Pleie for Mennesker, udyrket Jord og lidet agtede Haandskrifter.

Ganske den samme Gaaen paa skraa af Vinden, ikke fremkaldte af eller i Pagt med Staten, men virkende trods den og hentende sin væsentlige Kraft andensteds fra — ere de Mærker, der hæfte ved alle Middelalderens større Rørelser, Riddervæsenet. Korstogene, Fristædernes Opstaaen og de store Opdagelsers Tid. Og hvad der gjælder Fortiden, gjælder lige ned til vore Dage. Som almindelig Regel lod det sig langt snarere opstille: Ve den Kjendsgjerning eller Tanke, hvori Staten faaer for fast et Tag. Krudtets gavnlige Opfindelse blev omsat til Hære med Mordvaaben i Tusindvis. Luthers klare Tanke: Ingen Pave mellem Gud og mig, blev i de enkelte Stater forvandlet til: saa plyndre vi Kirken, og Statsfyrsten bliver Pave; Stat og Stat imellem førte den til Religionskrigene. Omvendt, hvor har ikke Bogtrykkerkunstens Opfindelse afsat dybe og fredelige Spor i den menneskelige Udvikling, just fordi den, engang opstaaet, var for allesteds nærværende til at indfanges og tages alene i Statens Tjeneste.

Alle de Exempler, jeg hidtil har anført, have, hvor overbevisende de end ere, et eget Fællespræg: der hører

en vis Dannelse til for at forstaae dem. Dette gjælder mere eller mindre ethvert Exempel fra Fortiden. Der hæfter noget literært og forfinet ved, selv om jeg hverdagsmæssigt modbeviser Deres Paastand om Statens Betydning for Kulturudslag ved Exempler som disse: Den epokegjørende Brug af Taltegnet 0 skyldes ikke dets Anvendelse i Statsregnskaberne, men omvendt; strikkede Strømper trængte igjennem som Beklædning, ikke fordi Henrik den Anden af Frankrig først viste sig med et Par, men fordi de vare hensigtsmæssige; Goethes Betydning ligger ikke i, at han blev Gehejmerraad.

Men ved Siden heraf er der fra vort Aarhundredes Begyndelse opmarcheret en egen haandfast Flok af Beviser for Kulturhistoriens Værd. De ere, om De saa vil, af en upoleret Race, men de have den Fordel at tale et Sprog, som Alle forstaae. Dampskibe, Jernbaner, Maskiner af enhver Art, Tændstikker, Petroleum, Gas, Elektricitet, Fotografier, Telegrafer, Telefoner osv. osv. ere Navnene paa enkelte af dem. Som en strid Byge ere de staaede lige i Øjnene paa alt statsligt Sneversyn, have nedslaaet den erobrende Stats kunstigt reiste Grænser, forkortet Afstande, og ligeglade lee de, om den enkelte Stat vilde nægte dem Støtte. De kommer ikke som Tryglere; „Undvær mig, om Du kan“! er deres Løsen. Men alt imedens de spotte politiske Fordomme, og haanligt jage Staterne til Døde ved at fremvise bestandigt nyere og bedre Krigstilbehør, forkynde de for Individene og Folkene Samdrægtighedens rene Lære. De kalde til Arbeidets og Fredens Færd og have allerede samlet, selv under Krigslarm, Folkene til en ny Art fredeligt Møde, Verdensudstillingernes sammenlignende, æggende Stævne.

Det er denne stærke Strøm, der mere end noget

Andet har vendt op og ned paa de gammeldags Begreber om Historie. Den har indført en hel ny Værdimaaler for Forholdet mellem Kulturbevægelsen og den politiske Historie. Jeg tilstaaer min Skrøbelighed, jeg bytter gjerne min Viden om flere preussiske Hertuger for Kjendskaben til Lampeglassets gennemsigtige Skorsten, og jeg afstaaer endog et rundeligt Antal Kurfyrster for Brugen af Tændstikker. Forarger dette Dem, Hr. Professor! kan jeg svare: mange ere mine Medskyldige. Men jeg gaaer videre og paastaaer, at De selv deler Mening med mig. De kræver blot Tanken uniformeret. Vi blive enige, naar jeg paastaaer, at selv om der havde været tre Moltker ved Sadowa, vilde Slaget have været tabt og Tysklands Skjæbne nu en hel anden, hvis Preusserne ikke havde haft Bagladevaaben. Og hvilken vel-signet Ting viste saa ikke Jernbaner sig at være, da Hæren 1870 i en Fart skulde mobiliseres!

Hvad der har givet Kulturhistorien i dens nyeste Form sit umistelige Forspring for den politiske er de tre afgjørende Forhold: Mellem Staterne gjælder endnu aller inderst inde den samme lave Moral som for Aarhundreder siden, egoistisk marchere de den Dag i Dag fremdeles kun paa Stedet. I Kulturudviklingen er selve *Fremskridtet* Bevægkraften; det driver med Fart, og hvert Barn kan see Fremgang fra Fyrstaal til Svovlstikker, fra Daguerreotypi til Fotografi, fra Talglys til Petroleumslampe. — I den politiske Historie kommer, hvad den erobrende Stat tilegner sig, kun denne til gode og kjøbes paa en andens Bekostning. Den enes Seir, den andens Nederlag. I Kulturhistorien er Glæden fælles, thi Tabet er Ingens, Fremskridtet *Alles*. — Her som hist gives vel Seirherrer og Faldne, Officerer og de Meniges Mængde. Men vandt Nogen fremfor Andre,

led Nogen fremfor Andre, var han Fører eller fyldte han kun troligt et Nummer i de talløse Rækker, eet Hædersmærke havde Alles Færd: den var *uplettet af Broderblod*.

II.

Jeg vender mig nu til vor egen hjemlige Historie-skrivning, hvortil De har henvist som Udtryk for, at der i Nutiden „enten ikke er stillet de smaa Folk omfattende nationale Opgaver, der kunne anspænde alle Kræfter, eller at de frivilligt have opgivet eller maattet opgive saadanne“.

Den Slægt af historiske Forfattere, som nu virker i Danmark, fik en egen Indvielse til sin Gjerning. Stamme-frændskabet mellem Nordens tre Broderfolk var i den sidst forløbne Menneskealder kommet til smuk og klar Bevidsthed; men det nytvundne Baand viste sig for svagt i den tunge Prøve, hvorpaa det ved Frederik den 7des uventede Død pludseligt blev stillet. Danmark stod alene i Kampen mod to Stormagter mod Syd. Kanonerne fra Dannevirke, Dybbøl og Als indsang den haarde Lære, at Ret maa vige for Magt. Ved Freden blev Danmark lemlæstet. Nordisk Land kom i fremmed Vold, Brødre blev skilte fra Brødre.

Det vilde have været forstaaeligt, om Nogen under slige Forhold sky var bøiet af fra det historiske Studium, om Mismod og Tvivl havde slaaet Bom for Syslen med vore egne Minder, hvorover Skæret fra Nutiden kastede Skygger, og enten draget Sindene til fremmede Lande eller helt bort til andre mere fredlyste Aandens Omraader. Det skete ikke. Tværtimod tog en travl og

talrig Skare fat for at værgе vort Eie, reise et Værn om det blødende Folk af dets bedste Minder. Den Kraft, som her blev sat ind, udgjorde, sammenlignet med tidligere Tider, netop en uforholdsmæssig Del af det aandelige Overskud, og Udbyttet svarede hertil. Men der blev arbeidet i Taushed.

Thi der gives Leiligheder, hvor Taushed taler lydeligere end Ord, og det, der føles af Alle, netop derfor ikke udtales. Det er Tider, hvor Folkeaanden virker i de Mange, der stiltiende forstaae, at de drives af det Samme. Eller tvivler De om Sammenhængen i disse tilsyneladende spredte Bestræbelser, der forme sig som Ring ved Ring i samme Brynie? Betragt disse Emner, hvorledes de alle mødes i at høine Modet, vække ny Kraft og Selvtillid. Derfor ere de hentede fra Danmarks Stortid, fra Normannernes, Margrethes Dage og den Tid, da Danmark var Herre paa Havet. Eller de følge Traadene i Samlivet mellem de tre nordiske Broderfolk, blotte det Net af Masker, der knyttes bestandigt fastere. Eller de belyse afgjørende Tider — fra Kirkens Grundlæggelse til Folkets stille indre Liv under Enevælden, dets Hædersdage, dets overstandne Pungenød, dets Fri-luftsliv under Junigrundloven; eller kraftige Slægter, Rosenkrandsere og Biller; eller de mange enkelte Navne, der lyse endnu fra „vor forhuggede Skjoldrand“. Dristigere og dristigere gaae de frem, de lægge ikke blot Haanden paa det nys tilføiede Saar og undersøge roligt den sidste Krigs Gang; de vove sig ind paa Opgaver, som Fortiden ikke har magtet, en samlet Oversigt over alle bekjendte Personligheder fra Oldtid til Nutid, Udgivelse af Kilder til dansk Historie i et Omfang som ingensinde før. Og alt dette uden Ledsagelse af aandelige Rørelsers kun altfor hyppige Følgesvend: Partistrid

og Tvist. Her er blevet udvist en Enighed og Selvbeher- skelse, for hvilken hver Enkelt med Rette bærer Æren.

De, Hr. Professor! har uden Forbehold udtalt Deres Stolthed over den tyske Historieskrivning og prist den som Nutidens ypperste. Tillad mig i jævner dansk Form at sige: Ogsaa vi ere glade ved vor. Just saaledes som den har udfoldet sig siden 1864, indeholder den et levende Vidnesbyrd om, at Folkets aandelige Kraft ikke er bleven svækket, en mangestemmig Indsigelse mod, at det skulde „frivilligt have opgivet eller maattet opgive“ den vigtigste af alle nationale Opgaver, Hævdelsen af sin Selvstændighed.

De svarer hertil: Denne Sundheds-Tilstand er kun tilsyneladende. Der findes paa Frugten en lille sort Plet, der godtgjør, at den hele er angreben og uholdbar. — Denne sorte Plet, hvorpaa De peger, er mit Skrift, Danmarks og Norges indre Historie I—XI Bind. Jeg skal da søge at berigtige denne Deres Opfattelse, søge at paavise, at den sorte Plet, hvorom der tales, ikke er tilstede i Virkeligheden, men kun beroer paa en Mangel ved Deres Syn. Jeg beder paa Forhaand tilgive, at jeg under denne Paavisning nødsages til at tale saa meget om mig selv.

Jeg er enig med Dem i, at et Skrift af et saadant Omfang, især i en mindre Literatur, ikke kan fremkomme ved en Tilfældighed. Naar det ikke er udgivet i Kraft af en Rigmands Lune uden tilsvarende Læsere, men det virkelig Skridt for Skridt er baaret frem af en vid og trofast Læsekreds, saa have Læsere og Forfatter hver sin Part af Ansaret, saa er Skriftet i hvert Fald betegnende for den Smag og de Stemninger, der paa dets Tid vare oppe. Jeg skal da saa objektivt, som det

er mig muligt, søge at bestemme de ydre og indre Betingelser, hvorefter mit Skrift er fremgaaet.

Hele den kulturhistoriske Strømning, hvorom jeg nys har talt, traf i Danmark et gunstigt og indbydende Jordsmon. Landet* ligger frit og aabent; intet Fjeld, ingen større Naturhindring stænger Sindet trangt og Fremskridtet ude, i en sjælden Grad er Danmark tværtimod tilgængeligt baade tilsøs og tillands. Jævn Velstand har fritaget Befolkningens Mængde for som andens- steds at stirre trælbundent, ufravendt paa Arbeidet. De allerfleste have Øieblikke, hvor de frit kunne see sig om og gennemviftes af Indtryk. Der gives da næppe den Vraa i Danmark, hvor ikke Forskjellen mellem Seilskib og Dampskib, eller Landevei og Jærnbane, eller Fodbud og Telegraf, eller gammelt Ildtøi og Tændstikker, Talg- lys og Petroleumslampe o. s. v. o. s. v., alle eller enkeltvis have ægget til Sammenligning og Eftertanke. I For- ening have disse Forhold fremkaldt et folkeligt Fælles- præg, hvor let Modtagelighed, parret med aabent Øie for det pudsigt Afvigende, Dristighed, Jævnhed og en vis almindelig Selvfølelse, fremmet ved frie Forfatnings- forhold, have indgaaet en ganske egen Blanding. Denne Almenaand har i den nyeste Tid gjentagne Gange givet sig kraftige Udtryk. Næppe i noget andet Land i Europa vilde f. Ex. en saa almindelig, hurtig og sikker Fælles- bevægelse være tænkelig som den, der i Løbet af et Par Aartier foregik i vort Landbrug, da det med Et gik over til den nye Form for Smørproduktion.

I denne aandelige Jordbund har der i Løbet af den sidste Menneskealder været en Kulturdrift i Gang af eiendommelig Art. Jeg sigter herved til Folkehøiskoler- nes Virksomhed, dette nordiske, enestaaende Forsøg paa at høine et helt Folks Livssyn ved Voxnes frivillige

Søgen til Kundskabens Kilder, ved Omsætning af Dan-
nellsens Indhold i en fælles Stemthed for alt Lyst og
Godt og fortrinsvis for Fortidens Minder.

Ligger der allerede her en historisk Sans tydeligt
fremme, saa har denne paa et andet Omraade givet sig
tilkjende i en bestemt udpræget, fuldt bevidst, viden-
skabelig Virksomhed. Paa Oldforskningens Omraade
har den nordiske Aand feiret sine største videnskabelige
Triumfer. Ad den for alle gammeldags Lærde saa stødende
Vei, uden skriftlige Kilder, blot ved jordfundne Levninger
fra Fortiden, har den belært Verden om, hvorledes der
forud for vor Tid har været en Stenalder, en Bronze-
alder og en Jernalder. Siden vort Aarhundredes Be-
gyndelse har den med stigende Sikkerhed godtgjort
dette, som nu er anerkjendt af Alle. Men samtidigt
med, at Norden har belært Verden herom, har i Hjem-
met dette Forhold afsat eiendommelige Spor. Ingen
kan i Danmark være Vidne til, hvorledes f. Ex. ved en
Udgravning selv den fattigste Dagleier fuldt ud er med
og føler sig Et med Undersøgelsen, hvorledes ved en
Udflugt af Lærde, Bønderne frivilligt stille Vogne i Hobe-
tal, lytte til Meddelelserne, og ved Omtale af egne Er-
faringer berige Forstaaelsen — uden forundret at maatte
tilstaae, at her har Folk og Forskning indgaaet en
mærkelig Enhed.

Dette er de ydre Forhold, under hvilke mit Skrift
er blevet til, de Betingelser, uden hvilke det ikke vilde
have antaget den Form, som det har. Vender jeg mig
derefter til mig selv for at spore mit personlige Forhold
til den kulturhistoriske Del af mit Arbeide, saa er dette
Forhold, for saavidt jeg selv kan gjøre mig Rede derfor,
omtrent følgende:

Kjender De den Følelse, nedslaaet af Modgang,

træt og mismodig at træde ind i Deres Hjem? De
møder maaske slet Ingen, men blot Synet af det Vante
virker beroligende, disse Gjenstande tale taust og stille,
smile uforstaaende og dog, som eiede de en hemmelig-
hedsfuld, en bedre Forklaring. Lønligt nynne de Sindet
i Ro. Et Lysskjær blot, en kjendt Duft, og Tanken
vugges paa Vei til: „husker Du det“! og „husker Du
dengang“! medens Tiden ophører, et Nu omspænder Alt
lige ned til, dengang man selv som Barn i en lignende
Stue standsede i sin Leg og undrende saa paa en sol-
fyldt Luftstribе just som denne. Før man aner det, er
Trætheden vegen, det Tunge blevet let, Livsmod og
Kraft atter vendt tilbage.

Dette er den oprindeligste Taagekjærne, jeg kan
naae til i Planen for min Kulturhistorie. Da jeg, ned-
slagen over mit Fædrelands Ulykke, mistvivlende om,
hvorledes jeg skulde kunne bidrage ogsaa min Skjærv
til at reise det efter dets Fald, grublede over min
literære Livsopgave, saa blev denne Følelse mig fuldt
bevidst, den sattes ligesom i Sving, og det bares mig
for, som om ogsaa et helt Folk maatte kunne hente
Trøst og Kraft paa lignende Vis. Der maatte ved Synet
just af det Dagligdags kunne vækkes en Flok af Minder,
der kunde gyde paa engang Glemsel og Kraft i det
trætte Sind. De Sammenholdets Traade som Nutiden
spinder bestandig paa samme Led, paa Samtidighedens
Led, de maatte kunne styrkes og forbindes, blive til et
fast Stof, ved Traade paa modsat Led, levende Minder,
der knyttede Nutid til Oldtid.

Og alt imedens jeg syslede med denne Tanke og
atter forkastede den som en uklar Overførelse af den
Enkeltes Vilkaar paa det hele Folks, som et Fantasteri
om en bevidst, levende Folkeaand, hvormed jeg jo dog

intet vidste, saa faldt det mig ind, hvilken mærkelig Kraft Mindet dog havde paa Digtekunstens Omraade. Der være sig nu en bevidst Folkeaand eller ikke, paa en uforklarlig Maade næres det samme Folk gennem Tiderne ved de samme Tanker. Derfor veg i en Haandevending fra nordisk Bevidsthed den tillærte Kreds af græske og romerske Guder, saa snart blot efter tusind-aarig Dvale Nordens Gudeliv atter vakt i Sang. Derfor maales den Dag i Dag i Norden en Digtets Magt til at røre, ved hans Evne til at lade gjenlyde de simple, glemte og dog af alle strax gjenkjendte, hjemlige Toner fra Middelalderen.

Bestandigt tydeligere paatrængte sig Tanken. Det Oversigts-Stade, jeg burde vælge mig, var det 16de Aarhundredes, lige som vor Tid en gryende, en spirefyldt Overgangstid. Udsigten burde dog ikke indskrænkes til den alene, men Blikket følge, hvor Leilighed tilbød sig, baade hvad der gik forud og hvad der fulgte efter. Emnet skulde være Livets simpleste Grundforhold, det for Alle Fælles: Bolig, Føde, Klæder, Fødsel, Giftermaal, Liv og Død, „Dagligt Liv“ som jeg har kaldt det. Grundtonen skulde være: Glæde ved Fremskridtet, den Følelse, der kan nydes af Alle og tilhører fuldt Enhver især i samme Grad, som han vil tilegne sig den, Fælles-eie som et Lands Natur og Glæden ved Modersmaalet.

Jeg var mig bevidst, at den Plan, jeg vilde udføre, var noget Nyt. Ligesom man efter Krigen udvidede det Jordsmon, der var Danmark levnet, og vandt ny Jord ved at beplante Hederne, saaledes var det mit Haab, at Udførelsen af min Plan skulde ikke blot udvikle og styrke Folkebevidstheden, men tjene til Indvinding af nyt Land for Historien til Ære for mit Fædreland. Ligesom nordisk Oldforskning var gaaet i

Spidsen og havde aabnet Øiet for en ukjendt Fortid, saaledes maatte — tildels af samme Grunde: Landets Uberørthed og Fjernhed fra Rom — Linierne kunne forlænges, og nordiske Forhold langt ned imod Nutid afgive ypperlig Oplysning om Brydningen mellem gotho-germansk Folkeliv og romersk-kristelig Kultur. Dette Moment har jeg med Flid fremhævet i Fortalen til en tysk Udgave af et større Parti af mit Skrift.

Men det Nye, der maatte kunne indvindes, var af videre Art. I Lighed med den Stilling, Oldforskningen indtog i Norden som ikke blot Videnskab, men Led med i Folkelivet; i Lighed med den Stilling, Folkehøiskolerne anviste Fædrelandets Historie som mere end blot Kundskab, et Led med i Livsbetragtningen, — maatte her kunne vindes frem til et nyt, et dybere Syn paa Historien i det Hele. Ligesom Sokrates efter Oldtidens Udtryk førte Philosophien ned fra Himlen til Jorden, idet han vendte Blikket fra Verdens Tilblivelse til Menneskets Indre, saaledes maatte ogsaa Historien kunne drages fra Hoffernes, Staternes Verden ned til de enkelte Hjem. Der maatte kunne skabes et historisk Syn, for hvilket Historien ikke blot betød Kongerækker, Krige og noget høit, fjernt Noget, men betød hele denne Stue og hver Ting deri, holdt sig til Huse selv i det fattigste Hjem, fulgte dets Eier ikke blot ude paa Gaden i det Frie, men smuttede fortroligt ind med, nikkede til ham fra Rude, fra Lampe, fra Klæder og Bohave, gjød som en Solstraale Fremskridtets Lys over Alt, hvad der omgav ham. Netop dette var, hvad vor Tid kunde trænge til som Modvægt mod Massernes Trængen paa og Utaalmodighed over ikke at være blandt de Forreste.

Men en saadan Opgave vilde stille særlige Krav. Den, der forsøgte at løse den, maatte saa vidt muligt

frigjøre sig for Præget af Fagmand, søge blot at være Menneske. Han maatte undgaae Historikerens Skjær: at nøjes med at give et Billede af sin egen Undersøgelse istedenfor af Sagen selv. Han maatte kunne udtrykke sig saa, at han fik de flest mulige til at høre efter, være fortrolig med Sprogets dragende Magt, kunne glæde sig over at aflokke det et nyt forstaaeligt Udtryk, være bedrøvet ved at skulle bruge et Ord, der fjærnede om end blot en Eneste fra at kunne følge med. Men først og sidst maatte han ikke tabe den nationale Opgave af Sigte, være sig bevidst, at det han inderst stræbte efter, var at bringe Trøst og Styrke til sit Folk. Til sit hele Folk, ikke blot til dem, der aandede frit herhjemme, men ogsaa til dem, hvem en fremmed „Stat i sin Væxt“ havde skilt fra deres Brødre. Derfor maatte ingen Lejlighed forsømmes til at paavise den gamle Grænse, hver Form, hver Skik, hvert Minde prøves, om det besad hjemlig Klang. Thi ikke sandt, Hr. Professor! man kan forbyde en afskaaren Flok at synge det gamle Fædrelands Pris, man kan pleie Retten ved at forhøre og dømme dem paa et Sprog, de ikke forstaae, og man kan fremme deres sande Gavn ved at nægte den opvoxende Slægt Undervisning i det Sprog, hvori Guds Ord forkyndes;*) men man kan ikke hindre dem i at ombølges af Modersmaalets gamle Klang, ikke stænge Minderne ude, hindre disse i at strømme ind som Lys og Luft ad et aabent Vindue, hviske fra Kirketaarn, Bygningsskik, Bohave og Børneleg: hold trofast ud!

Dette var Opgaven, saaledes som den foresvævede mig, og som jeg efter bedste Evne har søgt at løse den.

*) M. Mørk-Hansen: Om det tyske Skolesprog i det dansktalende Sønderjylland. Kbhvn. 1890.

Jeg kunde tænke mig mange Indvendinger reiste imod den. Jeg kunde vente den beskyldt for at være for dristig, for vidt omfattende og derfor i sig selv uløselig. Blot een Paastand forstaaer jeg ikke, Deres, at en Opgave som denne skulde være et Kjendetegn paa et lille Folks Svaghed, Slaphed, Selvopgiven.

— De ryster fremdeles vantro paa Hovedet og siger: Den her givne Forklaring svarer ikke til mit Indtryk af Bogen.

— Nu vel. Jeg skal da søge at overbevise Dem ad anden Vei. De vil sikkert indrømme mig, at det er lidet sandsynligt, at samme Forfatter paa samme Tid skulde kunne følge to Veie, der gik i stik modsatte Retninger. Naar han da bevisligt i een Række Skrifter har tilstræbt Et, synes heri at ligge et Bevis for, at han ikke samtidigt i en anden Række Skrifter har gjort sig til Talsmand for det stik Modsatte. Hans Alibi maa ansees for at være tilstrækkeligt godtgjort.

Som Udlænding er sikkert en Gren af dansk Nutids-Literatur, netop paa Grund af dens illiterære Præg, ganske undgaaet Deres Opmærksomhed, den saakaldte „Forsvars-Literatur“. Saa meget er Dem dog maaske i Almindelighed bekjendt, at der i Danmark efter 1864 har været delte Meninger om den bedste Maade at værne Landet paa. Et Parti har holdt paa, at Hovedstaden først og fremmest burde befæstes, frivillige Gaver hertil ere strømmende ind i Mængde, og støttet til denne Bevægelse har Regeringen af Hensyn til Sagens Vigtighed ment at burde, ogsaa inden opnaaet Samtykke fra Folketingets Side, gennemføre Københavns Befæstning til Lands og Vands, et Værk, der nu nærmer sig til at være fuldendt. I denne Bevægelse har Forfatteren til den omspurgte Kulturhistorie taget virksom Del, forsaa-

vidt som han i de samme Aaringer 1879—93, i hvilke de 11 Bind ere udkomne, har i en Række af Bladartikler og selvstændige Smaaskrifter søgt at fremme Sagen. Det første Skrift „Om Danmarks Forsvar“ udkom 1880, det sidste „Kjøbenhavns Forsvar 1658—60“ i 1893. I dem alle har han — under Henvisning til de nuværende politiske Forhold i Europa og den lave Staternes Moral, ved Exempler fra fremmed og egen Historie paa, at selv den Svage kan sejre ved Udholdenhed — søgt at bevise, at Danmark ikke bør skye noget Offer for at fuldkommengjøre sit Værn og væрге sin Selvstændighed. Og han har i saa Henseende været i fuld Forstaaelse med en talrig Læsekreds. Skrifterne ere blevne udbredte i et efter et lille Folks Forhold betydeligt Antal. I Aar har det saaledes været nødvendigt at optrykke det 20de Tusind af Skriftet „Om Preussens Fald og Gjenoprejsning“ og det 30te Tusind af Skriftet „Om Danmarks Neutralitet“.

Og Ingen, hverken Meningsfælle eller Modstander, har opdaget nogen Uoverensstemmelse mellem Forsvarsskrifterne og Kulturhistorien eller sporet i denne den skjulte, giftige Opfordring til Slaphed og Selvopgivelse. Den danske Krigsbestyrelse har endog været saa blind for Faren ved Kulturhistorien, at den med Forfatterens Tilladelse har ladet optrykke i gjentagne Oplag og udele som „Soldaterlæsning“ selve det mest berygtede Parti „om Bønderboligerne“.

Men stiller Forholdet sig saaledes: Paa den ene Side en enlig, fremmed Anklager, paa den anden Side en Anklaget, der paastaaer sit Alibi, og Vidner i Tusindvis, der bevidne det Samme, saa kan der næppe være Tvivl om, til hvilken Side Vægtskaalen vil hælde. Thi hvor utroligt, at samme Mand skulde opfordre til udadtil at

væрге Selvstændighed, men indadtil slapt at opgive Alt. Hvor let forstaaeligt derimod, at han søger indadtil at styrke sit Folk og paa samme Tid ønsker, at det udadtil vil væрге sin Selvstændighed af alle Kræfter.

Men er dette sidste Tilfældet, saa befinde vi os nu, Hr. Professor! akkurat diametralt modsat af Deres Udgangspunkt. En højere og mere udpræget national Op-gave end disse tvende Former for det Samme kan jeg ikke tænke mig hverken for et Folk eller en Forfatter. Jeg indrømmer nemlig ikke, at det er noget Højere at erobre en mindre Nabos Land.

Jeg har paavist, at den sorte Plæt ikke fandtes, hvor De saa den. Jeg skal nu gaae over til at vise, at den beroer paa en Mangel ved Deres eget Syn.

Naar De ikke i det givne Tilfælde forstaaer Forbindelsen mellem Maal og Midler, og naar hverken De eller fortiden vel næppe heller nogen af Deres Landsmænd let vilde falde paa at vælge et Emne som det daglige Liv til Udgangspunkt for direkte eller indirekte Opfordring til Forsvar for national Selvstændighed — saa ligger dette i en Mangel, som jeg villigt skal indrømme, staaer i nær Forbindelse med en af Deres Nations solideste og bedste Egenskaber. Et Emne som det „daglige Liv“ truer hvert Øieblik med at føre ind paa Omraader, hvor Spændingen mellem videnskabelig Behandling og Virkeligheds Ubændighed bliver for stærk. Her er kun eet Middel: at holde en Ventil aaben for det Komiske. Der maa forhøres med samme Smil om Munden som det, hvormed en Huslæge udspørger Familiens yngste lille Vildbasse og paa engang leer ad Svarets Form, men mærker sig dets Indhold. Men en saadan, om end blot tilsyneladende, Opgiven af den

videnskabelige Alvor er for de fleste Tydskere en Vederstyggelighed.

Omvendt, falder den helt naturligt for Danske. Paa faa Omraader viser nemlig Forskjellen i den nationale Eiendommelighed sig saa tydeligt som her. For Dem er Alvor og Spøg to absolute Modsætninger, for os gennemsyre de hinanden. De tager ifølge Deres Natur Forspring til Alt ved at gjøre Dem selv større end De ere, vi ved at gjøre os mindre. Derfor drive De ogsaa med Flid Alvor og Spøg ud til deres yderste Yderlighed, vi forbinde dem derimod og foretrække den Midtvei, hvor de mødes. Derfor forekommer ofte Deres Alvor os pedantisk, og Deres Spøg overdreven og ufin; omvendt kan De ikke fatte vor underlige Blanding af begge.

Denne indre Forskjel har affødt en Forskjel i Udtryksform. Deres Udtalelser ere altid at forstaae ligefrem. Hos os ligger hyppigt Betydningen netop i, hvad der underforstaaes. Vi ynde den indirekte Tale. Vi trænge til en Spøg, just idet Hjertet løber af med os, eller hvor Omgivelserne for stærkt prædike det modsatte. Det regnede med Vittigheder paa Dybbøl.

Denne Trang til at udligne Alt i Harmoni med dets Modsætning, denne stadige Spillen med Underbund, har i visse Maader forfinet vor Fremstillingsform og forsynet den med flere Streng, men ogsaa skabt en tilsvarende altid vaagen Mistænksomhed. Vi føle Mishag ved, Mistro til det altfor Ligefremme, det blot Enstrengede, til Alt, hvorunder vi ikke ane en Evne til under givne Forhold at kunne godmodigt lee ad Andet, ad Andre, ad sig selv. Thi i dette Sidste see vi det fuldt udviklede Menneskes Kjendetegn. Det er ikke i Haab om at kunne gjøre Dem delagtig i denne danske Fuldkommenhed men kun for at tydeliggjøre, hvad jeg mener, at jeg i

Spøg vælger et Exempel, der ligger os begge lige nær. De udtrykker i Deres Geschichte von Dänemark*) Deres Mening om min Bog paa følgende utvetydige Maade: Troels Lunds Arbeit ist, was maszlose Breite, kritikloses Zusammenstellen und flaches Râsonnement angeht, geradezu ein Monstrum historischer Darstellung. En saadan Form er rigtig paa Tydsk, men forfeiler sin Virkning paa Dansk. De lægge Vægten paa at fordoble Udtrykkets Styrke. Vi kræve selve Dommens Berettigelse attesteret ved den Udtalendes Evne til Selvfordobling. Det Mindste, som her efter vore Begreber kan hydes, er en Beklagelse over, at Bogen er forfeilet, da Forfatteren dog havde en Del Betingelser til at løse Opgaven o. s. v. Hvis De i næste Bind skulde vende tilbage til Deres Yndlingsemne, henstiller jeg, om De ikke af Hensyn til mulige danske Læsere vilde spendere paa disse blot saa meget som et lille „leider.“

Skulde jeg i et Fælles-Udtryk bestemme det indre Drivende i den danske Trang til at see Modsætningerne udlignede, saa vilde jeg betegne dette som Humor. I Modsætning til det tydske Enten-Eller opstilles her et Baade-Og. Her kræves en Sans, som den, der ikke har den, ikke kan forstaae, endsige give sig selv. Vi føle os paa dette Omraade nærbeslægtede med Engländerne men frastødte af Tydskerne. De enten larme eller lee os for højt, vi savne Lunets stille Hyggelighed. Men just fordi vi kjende denne tydske Mangel, lade vi os heller ikke imponere af deres Dom. Naar visse Mellemtoner ikke lyde som Musik for dem, vide vi paa Forhaand, hvor Feilen stikker, og lade blot Dommen slaae ind som Mærke paa Bedømmeren. Det er — uden

---

*) IV 404.

i øvrigt at drage nogen Sammenligning — en og samme Mangel paa Forstaaelse, hvad enten De, Hr. Professor! i min Bog blot kan see „platte Kleinmalerei“ eller Schiller kun veed at sige om Holberg: „In welchen Schlamm zieht Holberg uns nicht herab!“

Men denne mere almene tyske Mangel har hos Dem, Hr. Professor! faaet en særlig preussisk Tilsætning. Det Ideal, der foresvæver Dem, er Manden i Uniform. Livet falder for Dem i to Halvdele, en høiere, hvor man stram og tilknapet udfører sin Embedspligt, og en anden lavere, der, intet i og for sig, kun har Værd som Rekrutstof for hin. At sysle med det Lavere, som om det var Noget, er ligesaa uværdigt som for en Mand at være blot „Kjøkkenskriver.“ En Militær har høiere Pligter, han er stadigt paa Øvelser og nøies med Kvartér, Forpleining og Sengested, som det bedst kan falde. Ligeoverfor mit Skrift ytrer denne Deres Anskuelse sig som Indignation over, at det handler om det „daglige Liv“ ikke om „hine aandelige og sædelige Rørelser, der som en guddommelig Arvelod leve i Mennesket, men om Tilfredsstillelser-Formerne for alle de lavere Fornødenheder, der have hjemme i det menneskelige Væsens dyriske Del.“

I Modsætning hertil paastaaer jeg: Livet er en Enhed, det Menneskelige selv er høiere end Uniformen. Enhver Fornægtelse af denne Enhed fører til Selvmodsigelse, hvad enten Fornægtelsen saa skeer ud fra et Kloster eller fra en Kaserne. Thi hvad hjælper det at stampe imod Brodden! Den Tilværelse, hvori vi ere satte, det Liv, vi som Mennesker leve, er nu engang for alle knyttet til Krav paa Føde, Bolig og Klæder, omspændt af Formerne: Fødsel, Ægteskab, Samliv og Død. Det er den Luft, hvori vi leve, det er den Idékreds, hvorfra

Sproget har hentet alle sine Udtryk, det er det Stof, hvortil vi ere henviste for overhovedet at ytre os i Ord og Handling. Derfor dyrker Agerdyrkeren Jorden, derfor arbejder Haandværkeren, derfor handler Kjøbmanden, derfor pløie Skibene Søen. Tag Bolig, Føde, Klæder, Forholdet mellem Mand og Kvinde o. s. v. bort, hvad blev der tilbage af Digterværker, Malerier og Bygninger? Hvad er Lægekunst, hvad er Retsvidenskab, hvad er virksom Kjærlighed andet end forskelligartet Virksomhed med stadigt de samme Grundformer? Ærligt at tilstaae dette, være sig bevidst, at det, vi kalde Livet, det er Enheden af det Aandelige og det Legemlige, og til dette Legemlige hører den Luft, vi indaande, den Bolig, den Føde, den Klædning, vi behøve, de Samforhold, hvori vi færdes, — det er det høieste Menneskelige. Og heri, kun heri, er Forudsætningen given for ydmygt og tillidsfuldt at løse selve Livets Opgave, at udforme Aand og Natur til et harmonisk Hele.

Der er noget trangt ved at maatte gjøre denne Tilstaaelse. Jeg forstaaer derfor de Forsøg, som ud fra de forskjelligste Religionsformer Slægt efter Slægt, saa langt Øiet rækker, af Enkelte ere blevne gjorte paa at ophæve dette Tvangsforhold. Med vemodig Beundring følger mit Øie disse energiske, men forgjæves Forsøg paa at døde det Legemlige, alt her i Livet helt afdøe fra Verden og lade Aanden alene leve. Og jeg seer i denne umulige Opgave, der stadigt stilles paa ny, en Borgen for det Menneskeliges Spirekraft, aner heri ligesom det første Livstegn af en høiere Natur, Vingeslaget af Fosteret i Modersliv.

Men ud fra hvilken Overlegenhed laster De, Hr. Professor! „alle de lavere Fornødenheder, der have hjemme i det menneskelige Væsens dyriske Del“? Hvad

har De at opstille istedenfor Menneskedyret i dets daglige Færd andet end det samme i dets Vildskab: uniformeret, i Flok og paa Rov? Er en Grenadeer eller en samvittighedsløs Statsmand bedre end et Menneske? Og det Høie, De priser som Historiens Gjenstand, de Enkeltes Maal: „den voxende Stat“, hvad Andet gaaer den ud paa end med Vold eller List at tilegne sig bestandig flere Landsdele med Boliger, Føde og Klæder, Individuer, der fødes, leve og døe? At De ikke klart er bleven dette vaer, men ud herfra har dannet et forvirret Billed af Historien og Menneskets Opgaver, det er den egentlige sorte Plet i Deres Syn.

De vil da forstaae, at jeg saa langt fra at godkjende Deres Dom om mit Fædreland og mit Skrift, betragter den og dens Forudsætning som et Udtryk for et lavere, et tilbagelagt Kulturtrin. Jeg nyder her kun godt af det frie Blik, der er en af de smaa Nationers Forret. Hvor uheldigt de end paa andre Omraader kunne være stillede i det store Kapløb, i denne Henseende have de en Fordel. Ubesværede af en stor Literaturs altfor overvældende Stofmængde, tidligt vante til at færdes ikke blot mellem Hjemmets, men med de bedste Forfattere fra alle Nationer, faae de et skærpet Blik for Fortrin og Mangler, parret med en egen varm Følelse for eget Sprog. De smaa Nationers Betydning i det aandelige Samliv er da større end det blotte Million-Antal, de repræsentere. For Øieblikket opleve vi jo f. Ex., at et af de tre nordiske Folk paa den dramatiske Literaturs Omraade er toneangivende for vide Kredse i Europa. Men netop ved saadan Udvikling opnaaes der en egen selvstændig Sikkerhed i Dommen, der ikke lader sig omstemme, blot fordi en Forfatter fra en stor Nation bruger stærke Ord. Det vil da næppe undre Dem,

Hr. Professor! at jeg ikke kan underskrive Deres udelukkende Lovtale over den tyske Historieskrivning og dens enestaaende Betydning i vore Dage.

Det skulde gjøre mig ondt, hvis De misforstod mine Udtalelser her som blotte Udtryk for krænkede personlig Forfængelighed i Anledning af en nedsættende Dom over min Bog. Jeg veed mig fri i saa Henseende. Som alt tidligere sagt, troer jeg mig selv min Bogs strengeste Kritiker. Og i det Foregaaende har jeg, saavidt jeg formaaede, søgt at gjøre Rede for, hvorledes det Eiendommeligste ved den, selve Opgaven, ikke var af mig selv, men stilledes mig af de Forhold, hvorfra jeg er fremgaaet. For imidlertid at fjærne al Misforstaaelse, skal jeg gjerne til Slut uforbeholdent udtale mit eget Syn paa, hvorledes jeg har løst den Opgave, der var stillet mig.

Jeg har for megen historisk Erfaring til ikke at indsee det Sandsynlige i, at mine Resultater tidligt eller sent vistnok paa mangt et Punkt ville blive underkendte. Det er enhver Begynders — skal jeg sige: sørgelige eller glædelige? — Lod at vide, at hvor megen Kraft, han end sætter ind paa at naae til det Rette, ville de, der følge efter ham, naae langt videre, saa at hans Svar engang i Tiden ville komme til at staae som underlige ufuldkomne Løsninger ved Siden af, hvad der til den Tid vides. Jeg er forberedt paa, at det ikke vil gaae mine Svar bedre.

Jeg seer Dem rede til den Bemærkning, at vi nærme os til Enighed i det Væsentlige. Det er nu kun et Tidsspørgsmaal, der skiller os. — Jeg troer det dog ikke. Thi selv om alle Svarene bortfalde som ufuldkomne, saa bliver dog det Afgjørende tilbage; at have stillet Spørgsmaalene. Heri seer jeg mit Arbeides Betydning og desuden i den Omstændighed, at have an-

givet det Niveau for Freustillingens Almenfattelighed, som ikke tør underskrides.

Thi der vil komme den Tid, da det Grundsyn paa det daglige Livs Betydning i Historien, som her først er gjort gjældende, ikke længer vil staae som en Undtagelse i et lille Lands Literatur, men være godkjendt og gienneført i alle Kulturlande. Skulde en større Nabomagt til den Tid ville hævde for sig Æren af først at have indseet dette, ligesom Tilfældet har været med den arkæologiske Tredeeling: Stenalder, Bronzealder og Jernalder, saa staaer Deres vægtige Navn som Værn mod saadant Overgreb.

Idet jeg hermed slutter dette vort Ordskifte gjør jeg det med den behagelige Følelse af at have kunnet vise Dem en Tjeneste. De havde nemlig, mellem os, indladt Dem paa en mislig Opgave ved at ville skrive Danmarks Historie. De vilde jo skrive den uden al Chauvinisme, altsaa ikke lade den hemmeligt være en Tydslands Historie og beskrive dette Lands voxende Indflydelse mod Nord. Men hvorledes var det muligt for Dem at skrive en saadan blot Danmarks Historie, naar Historiens Opgave stiller sig for Dem som den at trenstille den voxende Stat, og Danmark ikke var en saadan, men efter Deres Opfattelse endog hørte til de smaa Nationer, der enten frivilligt eller nødvendvungent havde opgivet at kunne løse nogen omfattende national Opgave? Ud af denne Vanskelighed har jeg delvis hjulpet Dem. Jeg har vel ikke kunnet gjøre Danmark til en voxende Stat. Men jeg har kunnet fjerne Grunden til Deres Tvivl med Hensyn til den nationale Opgave,